

KOMENTARZ WYKONAWCZY

Uwagi dotyczące tekstu nutowego

Warianty opatrzone określeniem *ossia* zostały oznaczone w ten sposób przez samego Chopina lub wpisane jego ręką do egzemplarzy uczniów; warianty bez tego określenia wynikają z rozbieżności tekstu w przekazach autentycznych lub z niemożności jednoznacznego odczytania tekstu.

Drobne autentyczne odmiany (pojedyncze nuty, ozdobniki, łuki, akcenty, znaki pedalizacji itp.), które można uważać za warianty, ujęte są w nawiasy okrągłe (). Dodatki redakcyjne ujmowane są w nawiasy kwadratowe [].

Wykonawcom, którzy nie są zainteresowani problemami źródłowymi i pragną oprzeć się na jednym, bezwariantowym tekście, można polecić tekst podany na głównych pięcioliniach, z uwzględnieniem wszelkich oznaczeń ujętych w nawiasy.

Oryginalne palcowanie Chopina oznaczone jest nieco większymi cyframi o kroju prostym 1 2 3 4 5, w odróżnieniu od palcowania redakcyjnego, wypisanego mniejszymi cyframi pochyłymi 1 2 3 4 5. Ujęcie cyfr palcowania autentycznego w nawias oznacza, że nie występuje ono w źródłach podstawowych, ale zostało dodane przez Chopina w egzemplarzach uczniów. Zaznaczone linią przerywaną wskazówki dotyczące podziału między prawą i lewą ręką pochodzą od redakcji.

Generalne problemy interpretacji dzieł Chopina zostaną omówione w osobnym tomie pt. *Wstęp do Wydania Narodowego*, w części zatytułowanej *Zagadnienia wykonawcze*.

Skróty: pr.r. — prawa ręka, l.r. — lewa ręka, t. — takt, takty.

1. Walc Es op. 18

s. 13 t. 12, 36, 44, 165, 167 i 169 l.r. Łuki w nawiasach (por. *Komentarz źródłowy*) podkreślają konieczność zatrzymania podstawy basowej. Należy to oczywiście robić także w innych miejscach, w których wartość rytmiczna nuty basowej na to wskazuje.

s. 16 t. 118 i analog. pr.r. Przednutki można wykonać zarówno w sposób antycypowany, jak i na mocnej części taktu (pierwszą z nich równocześnie z Des w l.r. i *f* w pr.r.).

s. 17 t. 133–148 i 245–258 pr.r. Nie jest rzeczą istotną, czy przednutki wypadną równocześnie z ćwierćnutami l.r., czy nieco przed nimi. Ważniejszy jest ich walor dźwiękowy: powinny one być lżejsze od ćwierćnut tworzących linię melodyczną.

s. 18 t. 165–180 Zaczepnięte z egzemplarza lekcyjnego oznaczenia *p* w t. 167 i 171 oraz *una corda* w t. 179–180 sugerują koncepcję wykonawczą polegającą na dialogu par taktów o różnym nasyceniu ekspresji: wyrazistsze t. 165–166 i 169–170 i łagodniejsze t. 167–168 i 171–172. Podobny dialog znajdujemy w *Mazurku c* op. 30 nr 1, t. 1–16, *Mazurku h* op. 30 nr 2, t. 1–16, *Nokturnie H* op. 32 nr 1, t. 27–30.

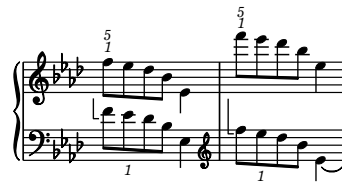
s. 21 t. 287 Znak wzięcia pedału, wpisany przez Chopina w egzemplarzu lekcyjnym oznacza najprawdopodobniej zatrzymanie pedału aż do końca *Walca*.

2. Walc As op. 34 nr 1

Autograf pierwotnej redakcji *Walca* zawiera większą liczbę oznaczeń wykonawczych niż wersja ostateczna. Niektóre z nich są sprzeczne z późniejszymi określeniami, inne odnoszą się do fragmentów zmienionych następnie przez Chopina w istotny sposób. Poniżej podane są oznaczenia, które można uznać za uzupełnienie wyrazowe wersji ostatecznej:

t. 13–16 *veloce e con forza*
t. 17 *con anima*
t. 33 i 193 *leggiero*
t. 49 i 209 *f*, *risoluto*
t. 50, 54, 210 i 214 *cresc.*
t. 57 i 217 *ff*
t. 58–60 i 218–220 *appassionato*
t. 81 i analog. *dolce*
t. 95 i analog. *dim.* —
t. 113 *dolente*
t. 121 *ff*, *appassionato*
t. 127–128 *smorzando e rall.*
t. 145 *risoluto*
t. 146–152 *sempre più forte ed animato*
t. 177 *dolce e tranquillo.*

s. 22 t. 11–12 Inny podział pomiędzy ręce:

t. 16 Ostatnie cztery ósemki można wykonać lewą ręką, co pozwala wygodnie przygotować prawą rękę na wejście tematu w następnym takcie.

t. 26 i 186 pr.r. Łuczek przy przednutce można rozumieć albo jako znak konwencjonalny, albo jako arpeggio: Redakcja radzi wykonać ozdobnik w sposób antycypowany, tak jak to Chopin zapisał dla przednutki w t. 28–29.

s. 24 t. 67–68 i analog. pr.r. Pisownia biegników w źródłach nie wskazuje wyraźnie na moment ich rozpoczęcia. Najłatwiejsze wydaje się następujące wykonanie:

Dysponując odpowiednią biegiłością palców, można rozpocząć figurację nieco później, np.:

Analogicznie w pozostałych miejscach. Warianty *ossia* w t. 163–164 i 167–168 najlepiej wykonać w poniższy sposób:

Niezależnie od wybranego rozwiązania rytmicznego należy wystrzegać się akcentowania nut biegników przypadających na poszczególne ćwierćnuty akompaniamentu.

- s. 30 t. 300 Przewidziane przez Chopina wykonanie t. 300–305 na jednym pedale ma na celu zachowanie brzmienia akordu As-dur z t. 300 także w następnych taktach. Proponowana przez redakcję zmiana pedału na ostatniej ćwierćnucie pozwala osiągnąć ten cel bez mieszania zatrzymanej harmonii z dysonującymi dźwiękami d^1 i f^1 .

3. Walc a op. 34 nr 2

- s. 31 t. 1–16 i analog. l.r. Podane w nawiasach palcowanie Chopinowskie jest szczególnym przykładem „palcowania wyrazowego”, w którym pierwszemu palcowi powierzył Chopin długie nuty melodyczne (półnuty), stanowiące równocześnie ważne wyrazowo nuty harmoniczne.
- s. 32 t. 55, 59, 63 i analog. pr.r. Podwójne przednutki należy wykonywać jak mordenty (por. *Komentarz źródłowy*), uderzając pierwszą z nich równocześnie z nutą basową. Zróznicowanie pisowni (♩ i ♪) nie oznacza, zdaniem redakcji, zróznicowania wykonania.

4. Walc F op. 34 nr 3

- s. 36 t. 1–9 Chopinowski podział akordów pomiędzy ręce sugeruje arpeggiowanie ich w l.r.; arpeggia winny być antycypowane (e^1 uderzone razem z pr.r.).
- s. 38 t. 83–84, 87–88 i analog. pr.r. Patrz komentarz do *Walca Es* op. 18, t. 133–148 i 245–258.
- t. 93 i 109 pr.r. Początek trylu: d^2 równocześnie z c w l.r.

5. Walc As op. 42

- s. 41 t. 9–40 i analog. pr.r. Łuk nad tymi taktami sugeruje wykonanie zapisanej ćwierćnutami melodii tematu *legato possibile*. Określenie *leggiero* odnosi się zapewne do ósemkowej figuracji. Patrz *Komentarz źródłowy*.
- s. 45 t. 158 pr.r. Arpeggio z przednutką należy zrealizować w sposób analogiczny do t. 160 (patrz niżej).
- t. 160 pr.r. Pierwszą z przednutek (f^1) należy uderzyć równocześnie z *Es* w l.r.
- s. 47 t. 216 l.r. W tym takcie, ze względu na odmienne następstwo harmoniczne, użycie wariantowej wersji akompaniamentu (jak w t. 44, 52 i analog.) jest niedopuszczalne.
- s. 49 t. 281–282 pr.r. Zdaniem redakcji, ze względów praktycznych lepiej wybrać jedną z dwóch wersji, w których t. 282 jest dokładną transpozycją t. 281 (na 4. ósemkach obu taktów albo tercje, albo pojedyncze nuty).

6. Walc Des op. 64 nr 1

- s. 50 t. 1–4 Opis przekazany przez ucznia Chopina, W. von Lenza (patrz cytaty o *Walcach...* przed tekstem nutowym), sugerowałby, że sam Chopin wykonywał ten wstęp swobodnie, rozpoczynając w tempie szybszym od właściwego tempa *Walca*. Relacja ta może opisywać jeden ze sposobów wykonania *Walca* przez Chopina, trudny dziś do naśladowania na podstawie tak ogólnikowego opisu. Umieszczenie we wszystkich źródłach określeń słownych w t. 1, bez jakichkolwiek zmian w t. 5, a także dopisek 4 *mesures* w egzemplarzu lekcyjnym wskazują raczej na koncepcję zgodnego z metrum wykonania początku *Walca*.

- s. 52 t. 69–72 pr.r. Czterokrotnie powtórzony znak tr oznacza tu najprawdopodobniej ciągly, trwający cztery takty tryl (por. *Komentarz źródłowy* do tych taktów i wariant początku *Walca*).
- s. 53 t. 121–123 pr.r. Wpisany do egzemplarza lekcyjnego znak nakazujący w t. 123 uderzenie a^1 równocześnie z As l.r. sugeruje następujące ugrupowanie rytmiczne biegnika:

7. Walc cis op. 64 nr 2

Stosunek temp początkowej części *Walca* (t. 1–32 i analog.) i następującej po niej, powtarzającej się części figuracyjnej (t. 33–64 i analog.) budzi wątpliwości (patrz *Komentarz źródłowy* do t. 33 i 161). Praktyczne wnioski wynikające z analizy oznaczeń agogicznych są zdaniem redakcji następujące:

— **Tempo giusto** na początku *Walca* oznacza pewną strefę tempa właściwego dla tego tańca, obejmującą zarówno umiarkowane tempo części początkowej o kantylenowym charakterze, jak i nieco szybsze tempo części figuracyjnej,

— wszystkie oznaczenia agogiczne należy rozumieć elastycznie, bez wyraźnego kontrastowania temp,

— w t. 49–64 i analog. oznaczenie **pp**, brak powtarzających się znaków — i długie łuki sugerują wykonanie tanecznie lekkie i bardzo równomierne.

Jest rzeczą oczywistą, że proporcje temp i innych elementów interpretacyjnych zależą od wyczucia wykonawcy; ten bogaty w odcienie wyrazowe *Walc* stwarza inwencji grającego szerokie możliwości w tym zakresie.

- s. 54 t. 3–4 i analog. pr.r. W myśl uwag samego Chopina (patrz cytaty o *Walcach...* przed tekstem nutowym) należy wyraźnie zróznicować wartość ósemki rozpoczynającej motyw od występującej później wartości szesnastki. Por. podobne figury rytmiczne w *Walcu As* op. 34 nr 1, t. 60–63 i analog.

t. 27–28, 29–30 i analog. pr.r. W źródłach znajdujemy następujące trzy kombinacje powtórzeń i przetrzymań dźwięków w tych taktach:

Brak natomiast wersji z powtórzeniem *cis*² w t. 28 i przetrzymaniem h^1 w t. 29–30. W t. 155–158 można powtórzyć wersję wybraną dla t. 27–30, lub zastosować inną z powyższych wersji.

- s. 56 t. 65–96 pr.r. Chopin zanotował 2 koncepcje rytmiczno-wyrazowe tej części: jedną (tekst główny), w której dźwięki na początku t. 67, 71, 77 i 93 są powtórzone, i drugą (warianty) z przetrzymaniem odpowiednich dźwięków (por. *Komentarz źródłowy* do t. 66–67, 70–71, 76–77 i 92–93). Zdaniem redakcji dopuszczalne jest również dokonanie wyboru wariantów przez wykonawcę, np. powtórzenie es^2 w t. 67 i f^2 w t. 71, a przetrzymanie des^3 w t. 76–77 i 92–93.

t. 88 pr.r. Pierwszą z przednutek, c^2 , należy uderzyć równocześnie z kwintą c^1 - ges^1 w l.r.

8. Walc As op. 64 nr 3

- s. 63 t. 109 pr.r. Przednutkę należy uderzyć razem z As w l.r.

KOMENTARZ ŹRÓDŁOWY /SKRÓCONY/

Uwagi wstępne

Niniejszy komentarz przedstawia w skróconej formie zasady redagowania tekstu nutowego poszczególnych utworów i omawia ważniejsze rozbieżności pomiędzy źródłami autentycznymi; sygnalizuje ponadto nieautentyczne wersje najczęściej spotykane w wydaniach zbiorowych dzieł Chopina redagowanych po jego śmierci. Dokładną charakterystykę źródeł, ich filiację, uzasadnienie wyboru źródeł podstawowych, szczegółowe zestawienie występujących między nimi różnic, a także reprodukcje charakterystycznych ich fragmentów zawiera oddzielnie wydany *Komentarz źródłowy*.

Skróty: pr.r. — prawa ręka, l.r. — lewa ręka, t. — takt, takty. Znak → symbolizuje powiązanie źródeł, należy go czytać jako „i oparte na nim”.

Uwaga do drugiego wydania

Przy redagowaniu obecnego wydania *Walców* uwzględniono ważne, nieznane dotąd źródło do *Walca* As op. 42 — odbitkę korektorską pierwszego wydania francuskiego z odręcznymi poprawkami i uzupełnieniami Chopina*. Do tekstu nutowego dołączono ponadto kilka wariantów w wyniku uściśleń redakcyjnych zasugerowanych nam przez dra Krzysztofa Grabowskiego z Paryża.

Tytuły Walców

Oryginalne tytuły *Walców* przed tekstem nutowym podajemy według autografów. Występujące w pierwodrukach określenia 'grande' (op. 18, 34, 42), 'brillante' (op. 34), 'nouvelle' (op. 42) są najprawdopodobniej dowolnym dodatkiem wydawców.

1. Walc Es op. 18

Źródła

- AI** Autograf-czystopis pierwotnej wersji, dedykowany pannie Horsford w Paryżu, 10 VII 1833 (Yale University, New Haven). Od ostatecznej wersji różni się bardzo wieloma szczegółami, poszczególne części (odpowiadające w wersji ostatecznej t. 5–68, 69–116, 117–164) ponumerowane są jako kolejne walce, nie ma kody.
- AII** Autograf-czystopis w szczegółach bliski wersji ostatecznej, bez kody (Muzeum Fryderyka Chopina, Warszawa).
- A** Autograf-czystopis wersji ostatecznej, służący za podkład do pierwszego wydania francuskiego (Musée de Mariemont).
- Wf1** Pierwsze wydanie francuskie, M. Schlesinger (M.S. 1599), Paryż VI 1834, oparte na **A** i dwukrotnie korygowane przez Chopina.
- Wf2** Drugi nakład **Wf1** (ta sama firma i numer), w którym Chopin korygował m.in. szczegóły artykulacji i pedalizacji.
- Wf3** Trzeci nakład **Wf1**, H. Lemoine (2777.HL), Paryż XII 1842. Tekst nutowy **Wf3** nie różni się od **Wf2**.
- Wf** = **Wf1**, **Wf2** i **Wf3**.
- Wf4** Drugie wydanie francuskie, H. Lemoine (3611.HL), około 1850. Wprowadzono w nim m.in. szereg dowolnych zmian oznaczeń wykonawczych, przejętych przez część późniejszych wydań zbiorowych.
- Wf5** Przedruk **Wf4**, H. Lemoine (5344.HL), około 1859.
- WfD**, **WfD'**, **WfS**, **WfJ**, **WfX** — egzemplarze lekcyjne **Wf** z naniesieniami Chopina, zawierające palcowania, wskazówki wykonawcze, warianty, poprawki błędów druku:

WfD, **WfD'** — dwa egzemplarze (**Wf3**, **Wf2**) ze zbioru należącego do uczennicy Chopina, Camille Dubois (Bibliothèque Nationale, Paryż).

WfS — egzemplarz **Wf2** ze zbioru należącego do uczennicy Chopina, Jane Stirling (Bibliothèque Nationale, Paryż).

WfJ — egzemplarz **Wf3** ze zbioru należącego do siostry Chopina, Ludwika Jędrzejewiczowej (Muzeum Fryderyka Chopina, Warszawa).

WfX — egzemplarz **Wf1** o nieznannej proveniencji (kolekcja Ewy i Jeremiusza Glensków, Poznań). Zawarte w nim ołówkowe naniesienia mają wszelkie cechy lekcyjnych dopisków Chopinowskich.

Wn1 Pierwsze wydanie niemieckie, Breitkopf & Härtel (5545), Lipsk VII 1834, oparte na egzemplarzu korektowym **Wf1** nie uwzględniającym ostatnich poprawek Chopina. **Wn1** nosi ślady adiustacji wydawcy; nie było korygowane przez Chopina.

Wn2 Drugie wydanie niemieckie (ta sama firma i numer), po 1840. **Wn2** odzwierciedla w zasadzie — z kilkoma wyraźnymi błędami — tekst **Wn1**. Uzupełniono w nim znaki chromatyczne.

Wn3 Trzecie wydanie niemieckie (ta sama firma i numer), w którym wprowadzono cały szereg dowolnych zmian.

Wn4, **Wn5** — czwarte wydanie niemieckie, Breitkopf & Härtel (9618), około 1858, odzwierciedlające z niewielkimi zmianami tekst **Wn3**, i jego późniejszy (po 1872), zadiustowany nakład.

Wn = **Wn1**, **Wn2**, **Wn3**, **Wn4** i **Wn5**.

Wa1 Pierwsze wydanie angielskie, Wessel & Co (W & Co 1157), Londyn VIII 1834, oparte na egzemplarzu korektowym **Wf1** nie uwzględniającym ostatnich poprawek Chopina. **Wa1** nosi ślady adiustacji wydawcy; nie było korygowane przez Chopina.

Wa2 Drugi nakład **Wa1** (ta sama firma i numer), w którym wprowadzono dalsze nieautentyczne zmiany i uzupełnienia.

Wa = **Wa1** i **Wa2**.

Zasady redagowania tekstu nutowego

Za podstawę przyjmujemy **Wf2** jako najpóźniejsze źródło autentyczne, porównane z **A** i **AII**. Uwzględniamy Chopinowskie naniesienia w pięciu egzemplarzach lekcyjnych. Pojedyncze, oczywiste przeoczenia oznaczeń wykonawczych (łuków, akcentów, kropek *staccato*) uzupełniamy według **AII** i analogicznych miejsc wersji ostatecznej (**A** i **Wf**).

Palcowanie Chopinowskie pochodzi z wszystkich pięciu egzemplarzy lekcyjnych (najwięcej z **WfD'**). We fragmentach, pojawiających się wielokrotnie, palcowanie to często powtarza się w całości lub w części, co świadczy o wadze, jaką Chopin do niego przykładał. Jednak do druku *Walc* przygotowany został przez Chopina bez palcowania, toteż aby nie obciążać nim zbytnio tekstu, podajemy wszystkie cyfry odnoszące się do danego miejsca już za pierwszym razem, nie powtarzając ich później.

s. 13 t. 1–4 pr.r. Podane w odsyłaczu oktavowe zdwojenie wstępu zostało przez Chopina zaznaczone w **WfD'**. Wstęp zanotowany jest w oktavach także w **AI**, gdzie znajduje się ponadto określenie **f**.

t. 5 W **Wf** (→**Wn**,**Wa**) brak oznaczenia **f**. Jest to prawdopodobnie przeoczenie sztycharza.

t. 5–7, 10–12 i analog. W **Wf4** autentyczne znaki $\llcorner$ w t. 5–7 i analog. zastąpiono dowolnie jednym, przechodzącym przez trzy takty. Podobnie w t. 10–12 i analog. wprowadzono trzytaktowy znak $\llcorner$.

t. 12, 36, 44, 165, 167 i 169 l.r. Łuki przy nutach basowych pochodzą z **WfD'** (wszystkie) i **WfX** (w t. 165–169). W **WfD'** łuk taki znajduje się także w t. 66; nie podajemy go, gdyż mógłby być tam mylnie odczytany jako przetrzymujący es.

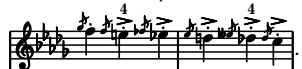
t. 28 l.r. Na początku taktu **A** (→**Wf**→**Wn**,**Wa**) notuje as jako ćwierćnutę. Przyjmujemy notację, jaką akompaniament ma w analogicznych taktach, gdzie Chopin przedłużał wartość rytmiczną tej nuty: w t. 60 w **A**, w t. 212 w korekcie **Wf2**.

s. 15 t. 69 Określenie *dolce* znajduje się w autografach, ale nie w pierwodrukach.

* Redakcja WN składa serdeczne podziękowanie prof. Paulowi Badurze-Skodzie z Wiednia za udostępnienie fotokopii tego niedawno odkrytego źródła.

s. 17 t. 142–144 pr.r. Wariant *ossia* podany w odsyłaczu został przez Chopina wpisany do **WfX**.

t. 145–146 pr.r. Palcowanie wpisane w **WfX** nastręcza trudności

w interpretacji: Nie jest jasne, jak je uzupełnić, a ponadto niewykluczone, że obie cyfry odnoszą się do sąsiednich przednutek. Z tego względu jako jedyne podajemy nie budzące wątpliwości palcowanie **WfD'**.

t. 156 pr.r. Ósemkowe uderzenie jest w **A**, **Wn** i **Wa** sekstą f^1 – des^2 . W podobnych figurach w t. 121–124 widać w **A** skreślenia dolnych nut sekst; pozostawienie tutaj f^1 jest przeoczeniem Chopina, poprawionym w drugiej korekcie **Wf1**.

s. 18 t. 167, 171 i 179–180 Znak **p** w t. 167 i 171 pochodzi z **WfD'**. W t. 179–180 znajduje się tam znak, jakim Chopin oznaczał wzięcie lewego pedału w *Nokturnie Fis* op. 15 nr 2 w **WfS**. Patrz *Komentarz wykonawczy* do t. 165–180.

t. 173 pr.r. Kreseczki *tenuto* pochodzą z **WfX**.

t. 177–180 pr.r. Wariant *ossia* podany w odsyłaczu został przez Chopina wpisany do **WfX**.

t. 178 l.r. Przed dolną nutą 2. ćwierćnuty w **A** ($\rightarrow$ **Wf1** $\rightarrow$ **Wa**, **Wn1** $\rightarrow$ **Wn2**) brak $\flat$. Błąd ten poprawił Chopin w korekcie **Wf2**. W **Wn3** ($\rightarrow$ **Wn4** $\rightarrow$ **Wn5**) w tym takcie wprowadzono dowolnie wersję t. 166, 170 i 174. W **Wn5** prawidłową wersję t. 178 wprowadzono omyłkowo w t. 174.

t. 183–185 pr.r. Wariant *ossia* podany w odsyłaczu został przez Chopina wpisany do **WfJ**; wersję tę ma również **AII**.

s. 19 t. 224 l.r. Na 2. ćwierćnucie **A** ($\rightarrow$ **Wf1** $\rightarrow$ **Wn**,**Wa**) ma es^1 w akordzie. Chopin zmienił je na des^1 (jak w analogicznych taktach) w korekcie **Wf2**.

t. 231 l.r. W analogicznych t. 191 i 199 Chopin zmienił w **A** f^1 na d^1 w akordach. Pozostawienie tu f^1 prawie na pewno nie było zamierzone (przeoczenie przy korektach jednego z kilku podobnych miejsc często się Chopinowi zdarzało).

s. 21 t. 274 l.r. Na 2. i 3. ćwierćnucie **A** miał pierwotnie trójdźwięki **B–es–g**. Chopin je następnie skreślił i zastąpił sekstami **B–g**. W końcu znów dopisał es , ale tylko na 2. ćwierćnucie taktu, co wydrukowano w **Wf1** ($\rightarrow$ **Wn**,**Wa**). W korekcie **Wf2** Chopin dodał es także na ostatniej ćwierćnucie, powracając tym samym do swego pierwotnego zamysłu.

t. 277–278 pr.r. Przed pierwszym c^2 w t. 277 **Wn** i **Wa** mają błędnie $\flat$. Wyraźne kasowniki w **A** i **Wf** nie pozostawiają żadnych wątpliwości co do intencji Chopina. W **Wn2** i dalszych dodano dowolnie $\flat$ także przed c^2 w t. 278.

t. 278 l.r. W **Wf4** i większości późniejszych wydań zbiorowych do sekst na 2. i 3. ćwierćnucie dodano dowolnie es .

t. 279 pr.r. Przed d^1 na początku taktu **A** ma zbędny $\flat$, który sztycharz **Wf** odczytał omyłkowo jako $\flat$. Błąd ten z egzemplarza korektowego **Wf** przeszedł do **Wa** i **Wn** (poprawiony dopiero w **Wn5**). W gotowym **Wf** błędny i niepotrzebny znak usunięto.

t. 287 Znak wzięcia pedału wpisał Chopin w **WfD**.

t. 304 Tego taktu, dopisanego przez Chopina w **A**, lecz przeoczonego początkowo przez sztycharza **Wf**, nie ma w **Wn** ani **Wa**. W ostatniej korekcie **Wf1** Chopin uzupełnił ten brak.

t. 307 l.r. W **Wn** brak dolnego Es .

2. Walc As op. 34 nr 1

Źródła

AI Autograf-czystopis wcześniejszej wersji *Walca*, wpisany 15 IX 1835 w Dęcinie (Tetschen) do albumu hrabianek von Thun-Hohenstein (zaginiony, fotokopia w Muzeum Fryderyka Chopina, Warszawa). Charakterystyczna jest większa niż w wersji ostatecznej ilość oznaczeń wykonawczych, pisanych zapewne z myślą o pianiście-amatorze.

A Autograf wersji ostatecznej, służący za podkład dla pierwszego wydania francuskiego (Warszawskie Towarzystwo Muzyczne). W stosunku do wcześniejszej redakcji (**AI**) Chopin dodał kodę i zmienił bardzo wiele detali melodyczno-rytmicznych i harmonicznym.

Wf Pierwsze wydanie francuskie, M. Schlesinger (M.S. 2715), Paryż XII 1838, oparte na **A** i dwukrotnie korygowane przypuszczalnie przez Juliana Fontanę. Współudział Chopina w tych korektach jest prawdopodobny.

WfD, **WfS** — jak w *Walcu Es* op. 18.

Wn1 Pierwsze wydanie niemieckie, Breitkopf & Härtel (6032), Lipsk XII 1838, oparte na egzemplarzu korektowym **Wf** nie uwzględniającym ostatnich poprawek. **Wn1** zawiera szereg oczywistych błędów i nosi ślady adiustacji wydawcy; nie było korygowane przez Chopina. Istnieją egzemplarze **Wn1** różniące się okładką.

Wn2 Drugie wydanie niemieckie, Breitkopf & Härtel (9620), około 1858, w którym tekst **Wn1** poddano szczegółowej adiustacji (poprawki błędów i liczne zmiany ujednolicające analogiczne fragmenty).

Wn3 Późniejszy (po 1872) nakład **Wn2**, z dalszymi niewielkimi zmianami.

Wn = **Wn1**, **Wn2** i **Wn3**.

Wa1 Pierwsze wydanie angielskie, Wessel & Co (W & Co 2280), Londyn XII 1838, oparte na **Wf**. Dokonano w nim szeregu adiustacji; nie było korygowane przez Chopina.

Wa2 Drugi nakład **Wa1**, z niewielkimi uzupełnieniami.

Wa = **Wa1** i **Wa2**.

Zasady redagowania tekstu nutowego

Za podstawę przyjmujemy **A**. Występujące w **Wf** uzupełnienia i zmiany, mogące pochodzić od Chopina i akceptowane przez niego na lekcjach, wprowadzamy do tekstu głównego, podając wersję **A** w wariantach. Bierzemy też pod uwagę naniesienia Chopina w egzemplarzach lekcyjnych. Oznaczenia pedalizacji pochodzą z **A**, **AI** i **Wf**, w nawiasy ujęte są znaki występujące tylko w **Wf** i te spośród znaków zawartych w **AI**, których przeniesienie do wersji ostatecznej mogłoby — ze względu na różnice fakturalne czy harmoniczne obu wersji — budzić zastrzeżenia. Inne oznaczenia wykonawcze **AI**, które można uważać za propozycje uzupełniające wersję ostateczną, podajemy w *Komentarzu wykonawczym*.

s. 22 t. 26 i analog. pr.r. W t. 26 $\flat$ obniżający g^1 na ges^1 dodany został w korekcie **Wf** ($\rightarrow$ **Wn**,**Wa**). Zmiana z pewnością dotyczyć ma jednak także t. 186, toteż podajemy tę wersję w obu miejscach. Wariant pochodzi z **A** i **AI**. Stylistycznie obie wersje są możliwe: podobne zwroty harmoniczne spotykamy np. w *Walcach Ges* WN 42, t. 28 (wersja autografu z Yale) i *Es* op. 18, t. 178.

Łuk nad przednutką (konwencjonalny lub oznaczający arpeggio) podajemy według **A**. W **Wf** ($\rightarrow$ **Wn**,**Wa**) umieszczono go pod główkami nut, co błędnie nadało mu znaczenie łuku przetrzymującego ges^1 .

t. 29 i analog. pr.r. W **A** przednutka zapisana jest przed kreską taktową. W **Wf** ($\rightarrow$ **Wn1**,**Wa**) powtórzono tę pisownię tylko w t. 29; w t. 189 przednutkę umieszczono błędnie za kreską taktową. W **Wn2** ta błędna pisownia zastosowana została w obu taktach.

s. 23 t. 40 i analog. pr.r. Podajemy znak tr według **A**. W **Wf** ($\rightarrow$ **Wn**,**Wa**) odczytano go jako tr . **AI** ma tr i tu, i w t. 32.

t. 48 (1. volta) i 176–177 pr.r. W niektórych późniejszych wydaniach zbiorowych dodano dowolnie łuk przetrzymujący nutę es^1 .

t. 62 i analog. l.r. W **Wn1** ($\rightarrow$ **Wn2**) na 2. ćwierćnucie powtórzono pomyłkowo pierwszy akord taktu.

s. 24 t. 67, 71 i analog. pr.r. W niektórych późniejszych wydaniach zbiorowych zamiast tr występują tryle. Ma to wprawdzie odpowiednik w **AI**, jednak w autografie tym odpowiednie motywy zarówno

w t. 50–51, jak i tu mają odmienną, w bogatszy sposób ornamentowaną postać. W ostatecznej wersji **A** (→**Wf**→**Wn,Wa**) są tu wyraźne mordenty, a w t. 163 i 167 widać nawet skreślenia znaków **tr**.

t. 69 l.r. W akordzie na 2. ćwierćnucie **Wf** (→**Wn1,Wa**) ma błędnie as zamiast b.

t. 83 i analog. l.r. W górnym głosie Chopin zmieniał w **A** liczbę i rytm uderzeń. Jedno ze związanych z tym skreśleń mylnie odczytano w **Wf** (→**Wn,Wa**) jako łuk łączący oba as.

s. 26 t. 163–164 i 167–168 pr.r. Wpisane w **WfD** ółwkowe znaki nad zakończeniami biegników oznaczają przypuszczalnie możliwość ich przedłużenia o oktawę, co uwzględniliśmy jako *ossia*. Na poparcie takiego ich odczytania przytoczyć można **AI**, w którym drugi z biegników wypisany jest do *c*⁴.

s. 27 t. 171 l.r. Na 2. ćwierćnucie **A** (→**Wf**→**Wn,Wa1**) ma as¹ zamiast ges¹ w akordzie. O pomyłce Chopina świadczy b na wysokości ges¹, przy as¹ nie mający żadnego uzasadnienia.

t. 175 pr.r. W ostatnim akordzie w **Wf** (→**Wn,Wa**) przeoczono *c*⁴.

t. 189 l.r. W **Wf** (→**Wn1,Wa**) przeoczono es¹ w akordach.

s. 29 t. 239–240 i 243–244 pr.r. W **Wf** (→**Wn,Wa**) przeoczono łuki przetrzymujące *f*².

t. 243 l.r. W akordzie na 2. ćwierćnucie **Wn** ma błędnie *f* zamiast *d*.

t. 244 pr.r. Najwyższą nutą 1. akordu jest w **A** błędnie *des*³. Pr.r. W **Wf** (→**Wn,Wa**) przeoczono punkt przedłużający as².

t. 247 pr.r. Jako ostatnią ósemkę **A** (→**Wf**→**Wn1,Wa**) ma *f*². Na prawdopodobną pomyłkę Chopina wskazują:
— es³ w t. 255; tego rodzaju trudno uchwytnie brzmieniowo zróżnicowanie w wirtuozowskiej figuracji jest mało prawdopodobne,
— możliwość mechanicznego błędu przy wypisywaniu podobnych t. 245–247,
— gładzse brzmienie es², zwłaszcza wespół z linią akcentowanych najwyższych dźwięków l.r.

t. 262 i 264 pr.r. Tekst główny pochodzi z **Wf** (→**Wn,Wa**), warianty — z **A**. Braku kasowników w **A** nie można uważać za oczywiste przeoczenie Chopina; w podobnych kontekstach głos melodyczny traktowany jest przez Chopina niezależnie od harmonii — może w nim występować zarówno dźwięk akordowy (podwyższony), jak i jego niepodwyższony odpowiednik. Por. np. *Etiudy* c op. 10 nr 12, t. 33–35 i 76 oraz *f* Dbop. 36 nr 1, t. 40, 42, 46.

s. 30 t. 272–273 l.r. W **Wf** (→**Wn,Wa**) przeoczono łuk przetrzymujący *f*.

t. 286 l.r. Na początku taktu **Wf** (→**Wn,Wa**) ma *Es*. Jest to najprawdopodobniej pomyłka sztycharza, o czym świadczy porównanie linii basu i całego kontekstu harmonicznego w t. 277–284 i 285–292.

t. 303–304 Pomiedzy tymi taktami znajdowały się w **A** jeszcze dwa takty, które Chopin ostatecznie wykreślił. Pozostawił jednak — zapewne przez nieuwagę — znak **tr**, odnoszący się do jednego ze skreślonych taktów. W **Wf** (→**Wn,Wa**) niepotrzebnie umieszczono ten znak w t. 304 i dodano znak ***** w t. 303. W **WfS** Chopin skreślił oba znaki.

3. Walc a op. 34 nr 2

Źródła

- A** Autograf służący za podkład dla pierwszego wydania francuskiego (nieodstępny, fotokopia w Muzeum F. Chopina, Warszawa).
Wf1 Pierwsze wydanie francuskie, M. Schlesinger (M.S. 2716), Paryż XII 1838, oparte na **A** i korygowane przypuszczalnie przez Juliana Fontanę. Współdziałł Chopina w tej korekcie jest prawdopodobny.

Wf2 Drugie wydanie francuskie, Brandus et Cie (B. et Cie 2716), Paryż 1854–1858. Odtwarza ono — nie bez błędów — tekst **Wf1**.

Wf = **Wf1** i **Wf2**.

WfD, **WfS**, **WfJ** — jak w *Walcu Es* op. 18.

Wn1 Pierwsze wydanie niemieckie, Breitkopf & Härtel (6033), Lipsk XII 1838, oparte najprawdopodobniej na egzemplarzu korektowym **Wf1**. **Wn1** zawiera szereg oczywistych błędów i nosi ślady adiuatacji wydawcy; nie było korygowane przez Chopina. Istnieją egzemplarze **Wn1** różniące się okładką (trzy wersje).

Wn2 Drugie wydanie niemieckie (ta sama firma i numer), po 1852, z licznymi zmianami w stosunku do **Wn1** (poprawki błędów, zmiany w łukowaniu i inne dowolności).

Wn3 Trzecie wydanie niemieckie (ta sama firma i numer), po 1858, z dalszymi dowolnymi zmianami.

Wn = **Wn1**, **Wn2** i **Wn3**.

Wa Pierwsze wydanie angielskie, Wessel & Co (W & Co 2281), Londyn XII 1838, oparte na **Wf**. Dokonano w nim szeregu adiuatacji; nie było korygowane przez Chopina. Istnieją egzemplarze różniące się okładką i stroną tytułową.

Kopia George Sand (fotokopia w Muzeum F. Chopina, Warszawa) i fragment kopii nieznanego kopisty (Österreichische Nationalbibliothek, Wiedeń), będące odpisami z pierwodruków, nie mają wartości źródłowej.

Zasady redagowania tekstu nutowego

Za podstawę przyjmujemy **A** z uwzględnieniem wprowadzonych w **Wf** uzupełnień, mogących pochodzić od Chopina i akceptowanych przez niego na lekcjach. Bierzymy też pod uwagę naniesienia Chopina w egzemplarzach lekcyjnych.

s. 31 t. 8 i analog. pr.r. **A** (→**Wf**→**Wn,Wa**) ma następującą wersję:

Chopin uzupełnił ją w podobny sposób we wszystkich trzech egzemplarzach lekcyjnych, co pozwala uznać zmiany za ostateczne. W **WfS** i **WfJ** na 2. ćwierćnucie dopisane zostały dwie nuty (nasz tekst główny), w **WfD** — tylko *c*² (nasz wariant). Wedle świadectwa ucznia Chopina, W. von Lenza (patrz cytaty *O Walcach...* przed tekstem nutowym), Chopin wpisał to uzupełnienie (w wersji podanej w tekście głównym) także do jego egzemplarza.

t. 23 i 91 pr.r. Występująca w **A** dodatkowa laseczka ćwierćnotowa przy *d*² została przeoczona w **Wf** (→**Wn,Wa**).

L.r. Wariant pochodzi z **A**. W korekcie **Wf** (→**Wn,Wa**) oba *a* połączono łukiem. Wersję tę podajemy w tekście głównym, w postaci, w jakiej Chopin zazwyczaj notował tego typu figury.

t. 24 i 92 pr.r. Mordenty dodane zostały w korekcie **Wf** (→**Wn,Wa**).

s. 32 t. 37, 39, 41, 43 i analog. pr.r. Chopin w **A** niezbyt starannie zanotował ozdobniki (**tr** lub **vv**) w tych taktach: **tr** występuje na pewno w t. 37 i prawdopodobnie w t. 45, pozostałe wyglądają na mordenty (t. 85–152 oznaczone są tylko jako powtórka t. 17–84). **Wf** (→**Wn,Wa**) ma **tr** tylko w t. 37 i 105. W **WfS** Chopin zmienił trzy z wydrukowanych tam mordentów na tryle (w t. 39, 107 i 113). Nasuwają się następujące wnioski:

— tryle z pewnością należy grać w miejscach wyraźnie (w druku lub w egzemplarzu lekcyjnym) oznaczonych przez Chopina i analogicznych (t. 37, 39, 45, 47 i analog.);

— niewykluczone, że poprawki w **WfS** oznaczają, iż Chopin chciał mieć tryle wszędzie w tym fragmencie; możliwość tę sygnalizujemy znakami **tr** w nawiasach.

t. 53, 69, 81 i analog. Oznaczenia dynamiczne zostały dodane w korekcie **Wf** (→**Wn,Wa**).

t. 55, 59, 63 i analog. pr.r. Podajemy zaczerpniętą z **A** notację przednutek w postaci drobnych ósemek lub szesnastek. **Wf1** (→**Wa**) ma we wszystkich tych taktach ósemki, **Wn** i **Wf2** — szesnastki. Pierwotnie Chopin notował te ozdobniki za pomocą znaków **vv**, o czym świadczy ich skreślenia w **A** (jeden ze znaków, w t. 79, przez nieuwagę pozostał nie skreślony mimo dopisania przednutek).

- s. 34 t. 121–136 pr.r. W **WfD** Chopin dopisał następujący głos, imitacyjnie kontrapunktujący główną linię melodyczną:

Jest to zapewne urozmaicenie zaimprovizowane przez Chopina w trakcie gry uczennicy i zapisane na jej prośbę. Wykonanie obu głosów jedną ręką wydaje się nieprawdopodobne — zbyt duże odległości wymagałyby wielokrotnego, niezręcznego pianistycznie i dźwiękowo arpeggiowania — dlatego wpis ten traktujemy jedynie jako ciekawostkę, nie wprowadzając go do tekstu nutowego.

- s. 35 t. 170–171 l.r. W **WfJ** występują tu niejasne znaki, być może cyfry palcowania. Ponieważ byłoby ono sprzeczne z palcowaniem Chopinowskim w innych źródłach, nie uwzględniamy go.

t. 174 pr.r. W **Wn2** (→**Wn3**) w pierwszym akordzie usunięto dowolnie (omyłkowo?) nutę c^1 .

4. Walc F op. 34 nr 3

Źródła

- [A] Autograf nie zachował się.
Wf Pierwsze wydanie francuskie, M. Schlesinger (M.S. 2717), Paryż XII 1838, oparte na [A] i korygowane przypuszczalnie przez Juliana Fontanę. Prawdopodobny jest współdziałanie Chopina w tej korekcie.
WfD, WfS, WfJ — jak w *Walcu Es* op. 18.
Wn Pierwsze wydanie niemieckie, Breitkopf & Härtel (6034), Lipsk XII 1838, oparte najprawdopodobniej na egzemplarzu korektowym **Wf**. **Wn** zawiera szereg oczywistych błędów i nosi ślady adiustacji wydawcy; nie było korygowane przez Chopina. Istnieją egzemplarze **Wn** różniące się okładką lub tytułem nagłówkowym.
Wa Pierwsze wydanie angielskie, Wessel & Co (W & Co 2282), Londyn XII 1838, oparte na **Wf**. Dokonano w nim szeregu adiustacji; nie było korygowane przez Chopina. Istnieją egzemplarze różniące się okładką i stroną tytułową.

Zasady redagowania tekstu nutowego

Opieramy się na **Wf** z uwzględnieniem naniesień Chopina w egzemplarzach lekcyjnych.

- s. 38 t. 95 i 111 pr.r. W większości późniejszych wydań zbiorowych brzmienie zakończenia trylu w tych taktach dowolnie ujednolicono: w niektórych dodano $\sharp$ przed d^2 w t. 95, w innych usunięto go w t. 111. Różnicowanie tego szczegółu mogło być zamierzone przez Chopina w związku z inną tonacją następnej frazy.
- s. 40 t. 148 l.r. Decyma wersji źródłowej stanowi nie uzasadnioną brzmieniowo nieregularność (brak w tym *Walcu* innych tego rodzaju nieregularności akompaniamentu) i komplikację wykonawczą. Prawdopodobnie sztycharz **Wf** wzięł nutę b za dodatkową linię dodaną, co przekształciło górny dźwięk z d^1 w f^1 .
- t. 152 pr.r. W niektórych późniejszych wydaniach zbiorowych zmieniono dowolnie 1. ósemkę z e^1 na f^1 .
- t. 162–163 pr.r. W niektórych późniejszych wydaniach zbiorowych połączono dowolnie dźwięki c^1 .

5. Walc As op. 42

Źródła

- [A] Autograf nie zachował się.
Wf Pierwsze wydanie francuskie, Pacini (3708), Paryż:
Wf0 Odbitka korektorska **Wf**, oparta na [A].
Wf1 Gotowe **Wf**, skorygowane i uzupełnione przez Chopina, VI 1840. Istnieją egzemplarze **Wf1** różniące się adresem wydawcy na okładce.
WfD, WfJ — jak w *Walcu Es* op. 18.
Wfn Egzemplarz **Wf0** z naniesionymi przez Chopina poprawkami i uzupełnieniami, przeznaczony na podkład dla pierwszego wydania niemieckiego (zbiory prywatne, fotokopia udostępniona redakcji WN przez prof. Paula Badurę-Skodę z Wiednia).
Wn1 Pierwsze wydanie niemieckie, Breitkopf & Härtel (6419), Lipsk VII 1840, oparte na **Wfn**. Nie było korygowane przez Chopina. Zawiera szereg błędów; nosi ślady adiustacji wydawcy. Istnieją egzemplarze **Wn1** różniące się ceną na okładce.
Wn2 Drugie wydanie niemieckie (ta sama firma i numer), po 1852, w którym poprawiono część błędów **Wn1** i wprowadzono szereg dowolnych zmian.
Wn3 Zadiustowany nakład 2. wydania niemieckiego, ok. 1867, w którym m.in. wprowadzono dowolną zmianę w t. 260.
Wn = **Wn1, Wn2** i **Wn3**.
Wa Pierwsze wydanie angielskie, Wessel & Co (W & Co 3559), Londyn VI 1840. **Wa** oparte jest na odbitce korektorskiej **Wf** (najprawdopodobniej identycznej z **Wf0**) z naniesieniami Chopina i nie było przez niego korygowane. Nosi ślady adiustacji wydawcy. Istnieją egzemplarze **Wa** różniące się stroną tytułową.

Zasady redagowania tekstu nutowego

Każde z trzech pierwszych wydań miało za podstawę przejrzaną przez Chopina odbitkę korektorską **Wf**. Wprowadzone zmiany nie zawsze się pokrywają, choć w większości wypadków można je uznać za uzupełniające się. Nanosimy je na tekst **Wf0**, opartej bezpośrednio na [A], trzymając się następujących zasad:
 — zgodne Chopinowskie korekty przynajmniej dwóch wydań wprowadzamy wprost do tekstu głównego;
 — odmiany wprowadzone tylko w jednym z wydań traktujemy fakultatywnie (warianty, oznaczenia w nawiasach); dotyczy to również miejsc, które Chopin skorygował w różnych wydaniach w różny sposób. Bierzymy pod uwagę Chopinowskie naniesienia w egzemplarzach lekcyjnych.

- s. 41 t. 1 Określenie p znajduje się w **Wfn** (→**Wn**) i **Wa**, a **Vivace** tylko w **Wa**.

t. 9–39 i analog. pr.r. W niektórych późniejszych wydaniach zbiorowych ćwierćnutom górnego głosu dodano dowolnie kropki przedłużające. Chopin dla tego typu figuracji używał obu sposobów notacji, np.: bez kropek w *Balladzie g* op. 23, t. 141 i w *Mazurku H* op. 63 nr 1, t. 91–94, z kropkami w *Scherzu E* op. 54, t. 249–253 i analog.

t. 10 i 182 l.r. Na 2. i 3. ćwierćnucie **Wf0** ma akordy $B-des-g$. W t. 10 Chopin zmienił je na tercje $es-g$ zarówno w **Wfn** (→**Wn**), jak i w podkładach dla **Wf** i **Wa**. Brak odpowiedniej zmiany w analogicznym t. 182 jest najprawdopodobniej wynikiem przeoczenia (opuszczenie poprawki w jednym z kilku podobnych miejsc często się Chopinowi zdarzało przy korektach), toteż i w tym takcie podajemy skorygowaną wersję z lżejszymi tercjami (zmianę tę wprowadzono już w **Wn2**).

- s. 42 t. 31 i 203 l.r. Na początku taktu **Wf** ma es . W t. 31 Chopin zmienił je na Es zarówno w **Wfn** (→**Wn**), jak i w podkładzie dla **Wa**. Por. podobną linię basu w *Walcu cis* op. 64 nr 2, t. 38–40 i analog. Pozostawienie niezmiennego es w analogicznym t. 203 wydaje się być następstwem przeoczenia poprawki przez Chopina (patrz poprzednia uwaga), dlatego i w tym takcie podajemy w tekście głównym Es . Z drugiej strony jednak, Es w t. 31 jest niejako potwierdzone następnym Es w t. 39, toteż odmienne ukształtowanie zakończenia tematu w t. 210–212 i, co za tym idzie, brak takiego powtórzenia tej nuty w t. 211 można uważać za argument uzasadniający pozostawienie w t. 203 es .

t. 38 l.r. Na 2. i 3. ćwierćnucie **Wf** ($\rightarrow$ **Wn1**) ma puste kwinty as^1 . To niewątpliwie przeoczenie sztycharza **Wf** (por. t. 30, a także komentarze do t. 48, 80, 112 i 172 oraz do t. 174) zostało prawdopodobnie przez Chopina skorygowane w podkładzie dla **Wa**.

t. 44, 52 i analog. l.r. Tekst główny pochodzi z **Wf** ($\rightarrow$ **Wn**). Warianty w t. 44, 52, 76 i 84 pochodzą z **Wa**; wersję tę (nieco łatwiejszą) Chopin mógł wpisać, przygotowując podkład dla tego wydania. Ponieważ wydaje się mało prawdopodobne, by intencją jego było różnicowanie akompaniamentu tej kilkakrotnie powtarzającej się części, warianty można zastosować także w pozostałych analogicznych taktach (oprócz t. 216, z uwagi na odmienne następstwo harmoniczne).

t. 48, 80, 112 i 172 l.r. Na 2. ćwierćnucie w **Wf0** brak c^1 , zapewne w wyniku błędnego odczytania [A]. Chopin dodał tę nutę w **Wfn** ($\rightarrow$ **Wn**) i w podkładzie dla **Wa**. W **Wf1** uzupełnienia dokonano tylko w t. 48.

t. 49 i analog. l.r. Jako 3. ćwierćnutę **Wf** ma sekundę des^1-es^1 . W **Wfn** ($\rightarrow$ **Wn1**) Chopin w t. 49, 113 i 269 dodał g^1 . Zmiana ta w jego intencji z pewnością miała dotyczyć także t. 81 i 173 (korygując fragmenty powtarzające się wielokrotnie, Chopin bardzo często pozostawiał niektóre z nich niepoprawione; w **Wn2** dodano g^1 także w tych 2 taktach). Podobnych uzupełnień dokonał także w podkładzie dla **Wa**, które ma akord $des^1-es^1-g^1$ we wszystkich pięciu miejscach. Pozostawienie w **Wf** wersji pierwotnej trzeba w tej sytuacji uznać za niedopatrzenie Chopina.

s. 43 t. 58 pr.r. Na 3. ćwierćnucie **Wf** ma pod f^2 kropkę *staccato* zamiast nuty des^2 . Błąd ten poprawił Chopin w podkładach do **Wa** i **Wn** oraz w **WfD**.

s. 44 t. 90 l.r. Jako 3. ćwierćnutę część późniejszych wydań zbiorowych ma błędnie *B*.

t. 91 pr.r. Kwinta $es-b$ na początku taktu znajduje się w **Wf** ($\rightarrow$ **Wa, Wn1**). W **Wn2** zmieniono ją dowolnie na tercję $g-b$. Pr.r. Ostatnią szesnastką jest w **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**) oraz w **Wfn** oktawa des^1-des^2 . Porównanie z analogicznymi t. 231 i 247, a także 99 i analog. dowodzi, że jest to przeoczony przy korektach błąd **Wf0**. **Wn** ma poprawną wersję.

t. 95–102 Oznaczenie f w t. 95 dopisał Chopin w **Wfn** ($\rightarrow$ **Wn**). Akcent w t. 96 i *cresc.* w t. 97–102 znajdują się tylko w **Wa**.

t. 103 pr.r. Na początku taktu **Wa** ma, prawdopodobnie błędnie, tercję g^1-b^1 .

t. 105 i 119 Określenie p w t. 105 znajduje się tylko w **Wfn** ($\rightarrow$ **Wn**), a w t. 119 — tylko w **Wa**.

t. 121–122 pr.r. W **Wn** brak łuku przetrzymującego es^1 .

s. 45 t. 139–140 pr.r. W **Wf** seksta $es-c^1$ nie jest przetrzymana do t. 140:

Podajemy wersję wprowadzoną przez Chopina w **Wfn** ($\rightarrow$ **Wn**) i w podkładzie dla **Wa**.

t. 141–142 Można mieć wątpliwości, czy przetrzymanie wszystkich składników akordu leżało w intencji Chopina. Brak uderzenia na początku taktu jest zjawiskiem w *Walcach* Chopina niespotykanym nigdzie poza tym miejscem. W podobnej sytuacji w *Mazurku D* op. 33 nr 3, t. 8-9 i 24-25, w pierwszych wydaniach dodano wbrew rękopiśmiennym podkładom łuki przetrzymujące nutę basową. Niewykluczone, że i w *Walcu* w [A] przetrzymane były tylko 4 nuty, a jedną, przypuszczalnie basową *B*, należało powtórzyć.

l.r. W **Wn1** przeoczono łuk przetrzymujący as .

t. 149 i 157 l.r. Zróżnicowane brzmienie 2. ćwierćnuty w tych taktach podajemy za **Wf** ($\rightarrow$ **Wa, Wn1**). W **Wn2** i w większości późniejszych wydań zbiorowych usunięto dowolnie c^1 w t. 149, w jednym dodano tę nutę w t. 157.

t. 158 pr.r. W **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**) brak arpeggia. Chopin dopisał je w **Wfn** (czego jednak nie uwzględniono w **Wn**), a także w **WfD**.

t. 162–164 pr.r. W **Wf0** brak łuków począwszy od 2. części t. 162. W **Wfn** ($\rightarrow$ **Wn**) Chopin dopisał trzy łuki, podobne uzupełnienie wprowadził w podkładzie dla **Wa**. Korygując **Wf1**, przedłużył zaś do końca t. 164 łuk rozpoczęty w t. 152. Por. t. 259–260.

t. 164 l.r. Wariant pochodzi z **Wf0** ($\rightarrow$ **Wa, Wn**). Korygując **Wf1**, Chopin zmienił g^1 na as^1 w akordzie na 2. ćwierćnucie taktu, co podajemy w tekście głównym.

s. 46 t. 174 l.r. Na 2. i 3. ćwierćnucie w **Wf** przeoczono c^1 . Chopin uzupełnił ten brak w **Wfn** ($\rightarrow$ **Wn**). Także **Wa** ma poprawną wersję.

t. 196 pr.r. Na początku taktu **Wf** ($\rightarrow$ **Wn1**) ma najprawdopodobniej błędnie c^2 (por. t. 24).

s. 47 t. 208–210 Określenie *dim.* w t. 208–209 znajduje się tylko w **Wa**, a *sostenuto* w t. 210 — w **Wa** i **Wfn** ($\rightarrow$ **Wn**).

t. 223–226 Akcenty dopisał Chopin w **Wfn** ($\rightarrow$ **Wn**).

t. 230 Znak dynamiczny został przez Chopina wpisany w **Wfn**.

t. 231 l.r. Na 2. ćwierćnucie **Wf** ($\rightarrow$ **Wn1**) ma błędnie akord $es-as-des^1$. Występujące w **Wa** $es-b-des^1$ może być wynikiem korekty Chopina (wersję tę ma również **Wn2**).

s. 48 t. 235 l.r. W **Wn2** do akordu na 3. ćwierćnucie dodano dowolnie es^1 .

t. 236 l.r. Na końcu taktu **Wf** ma błędnie pauzę ósemkową zamiast klucza basowego. Wynikający stąd błąd rytmiczny w **Wn** usunięto, skracając ostatni akord do wartości ósemki. Podajemy najprawdopodobniej poprawną wersję **Wa**.

t. 237 Tekst główny pochodzi z **Wf** i **Wn**, wariant — z **Wa**. W **Wf1** f umieszczone jest dopiero pod pauzami, prawdopodobnie błędnie. W **Wn** oznaczenie to pominięto, mimo iż Chopin wpisał je w **Wfn**.

t. 240–244 pr.r. Wariant *ossia* został przez Chopina skrótowo zaznaczony w **WfD**. Por. inne tego rodzaju warianty polegające na rozbudowaniu figuracji o oktawę w *Etiudzie f* op. 25 nr 2, t. 67, *Nokturnach fis* op. 48 nr 2, t. 113–114 i *E* op. 62 nr 2, t. 68–69 oraz *Walcu As* op. 34 nr 1, t. 163–164 i 167–168. W niektórych z nich pomysł wariantu mógł wiązać się z rozszerzoną w ostatnich latach życia Chopina do a^4 skalą fortepianu.

t. 251 l.r. Na 3. ćwierćnucie w **Wn** powtórzone pomyłkowo poprzedni akord.

t. 257–261 pr.r. W **Wf0** brak tu łuków. Łuki podane w tekście głównym wpisał Chopin w **Wfn** ($\rightarrow$ **Wn**), znajdują się one też w **Wa** (oprócz trzeciego z nich, w t. 260–261). W korekcie **Wf1** Chopin postawił jeden łuk nad całą tą frazą. Por. t. 162–164.

t. 260 pr.r. W dwu ostatnich akordach w **Wf0** i **Wfn** ($\rightarrow$ **Wn1** $\rightarrow$ **Wn2**) brak nut as^2 . Chopin dodał je w korekcie **Wf1** i podkładzie dla **Wa**. Akordy uzupełniono także w **Wn3**, w pierwszym z nich wprowadzono jednak dowolnie g^2 zamiast as^2 .

s. 49 t. 269–289 W **Wf0** nie ma w tych taktach żadnych oznaczeń wykonawczych. Chopin uzupełnił je następnie w podkładzie dla **Wa**, w **Wfn** i w korekcie **Wf1**, jednak w każdym z nich inaczej. Oznaczenia bez nawiasów podane w tekście głównym pochodzą z **Wfn** ($\rightarrow$ **Wn**), podane w odsyłaczu — z **Wf1**. **Wa** ma wersję pośrednią, w pierwszej części tego fragmentu (do początku t. 277) taką jak **Wf1**, w dalszej części zbliżoną do **Wn**, dlatego też występujące tylko w **Wa** akcenty w t. 286 i 287 dołączyliśmy do

wersji **Wn**. Inne różnice między tekstem głównym i wersją podaną w odsyłaczu — patrz komentarz do t. 273 i 281–282.

t. 273 l.r. **Wf** i **Wa** mają w basie samo *es* przy braku oznaczeń dynamicznych. W **Wfn** (→**Wn**) Chopin dopisał *Es* i **ff**.

t. 281–282 pr.r. Jako 4. ósemkę **Wf** (→**Wn1**) ma samo *as*¹ w t. 281 i tercję *as*²–*c*³ w t. 282; **Wa** ma tercję w obu taktach. Można mieć wątpliwości, czy występujące w **Wf** i **Wn1** zróżnicowanie tych taktów, nie tłumaczące się dostatecznie pod względem brzmieniowym, nie jest tylko błędem druku. Z drugiej strony także autentyczność wersji **Wa** nie jest całkiem pewna, gdyż niewykluczona jest zarówno pomyłka sztycharza, jak i adiustacja wydawcy. Dlatego w tekście głównym uwzględniamy obie wersje źródłowe, a w alternatywnej wersji zakończenia, podanej w odnośniku, obok wersji **Wf** i **Wn1** dopuszczamy jeszcze inne rozwiązanie — w obu taktach pojedyncze nuty (*as*¹ i *as*²); ta ostatnia wersja (występująca w **Wn2**) opiera się na założeniu omyłkowego wydrukowania w t. 282 tercji zamiast pojedynczej nuty.

t. 284–285 **Wf0** ma *as* na ostatniej ósemce t. 284 i *As* na początku t. 285. Jest to pierwotna wersja, zmieniona przez Chopina w **Wfn** (→**Wn**) i w korekcie **Wf1** na wersję, którą podajemy w tekście głównym, a w podkładzie dla **Wa** na wersję podaną w odsyłaczu.

6. Walc Des op. 64 nr 1

Źródła

Dziesięciotaktowy incipit partii pr.r. (Muzeum F. Chopina i G. Sand, cela nr 2, Valldemosa).

As Szkic całości *Walca* w pierwotnej redakcji (Bibliothèque Nationale, Paryż).

AI, AII, AIII — trzy autografy-czystopisy nieostatecznej wersji, różniące się między sobą wieloma szczegółami:

AI — dwustronicowy, podpisany autograf z określeniem *Vivace* (Universitätsbibliothek, Bonn),

AII — jednostronicowy, niepodpisany autograf z określeniem *Vivace*, ofiarowany Juliette von Caraman w VII 1847 (Royal College of Music, Londyn),

AIII — dwustronicowy, podpisany autograf zatytułowany *Valse*, ofiarowany Rothschildom (Bibliothèque Nationale, Paryż).

A Autograf ostatecznej wersji całego opusu, służący za podkład dla pierwszego wydania francuskiego (zbiory prywatne, fotokopia w Muzeum F. Chopina, Warszawa).

Wf Pierwsze wydanie francuskie, Brandus et Cie (B. et Cie 4743), Paryż X 1847, oparte na **A**. Chopin dwukrotnie je korygował, wprowadzając szereg zmian.

WfD, WfS — jak w *Walcu Es* op. 18.

Wn1Des — pierwsze wydanie niemieckie tego *Walca*, Breitkopf & Härtel (7715), Lipsk XI 1847 (VIII 1849?), oparte na odbitce korektorskiej **Wf** przed wprowadzeniem przez Chopina ostatnich retuszów. Istnieją egzemplarze różniące się okładką.

Wn1op — pierwsze wydanie niemieckie całego op. 64, Breitkopf & Härtel (7721), Lipsk XI 1847, również oparte na odbitce korektorskiej **Wf** przed wprowadzeniem przez Chopina ostatnich retuszów.

Wn1 = **Wn1Des** i **Wn1op**. Obie postaci **Wn1** różnią się kilkoma szczegółami, co świadczy o niezależnym, równoczesnym ich przygotowywaniu. Brak śladów udziału Chopina w powstaniu **Wn1**.

Wn2Des — drugie wydanie niemieckie tego *Walca* (ta sama firma i numer), w którym dokonano szeregu dowolnych zmian.

Wn2op — drugie wydanie niemieckie całego op. 64 (ta sama firma i numer), w którym wprowadzono szereg dowolnych zmian.

Wn2 = **Wn2Des** i **Wn2op**. Obie postaci **Wn2** zachowały swą odrębność: wprowadzone do nich zmiany pokrywają się tylko częściowo, nie usunięto też większości różnic między nimi przejętych z **Wn1**.

Wn3Des, Wn4Des — trzecie wydanie niemieckie tego *Walca*, Breitkopf & Härtel (9619), około 1858, przedstawiające inaczej rozplanowany na stronach tekst **Wn2Des**, i jego późniejszy (po 1861), zadiustowany pobieżnie, nakład.

Wn = **Wn1, Wn2, Wn3Des** i **Wn4Des**.

WaC Najwcześniejsze wydanie angielskie, Cramer, Beale & Cie (4368), Londyn IV 1848. Powtarza ono z nieznacznymi zmianami tekst **Wf**. Według M. J. E. Browna (*Chopin: An Index of His Works in Chronological Order*, Nowy Jork 1972) było to wydanie pirackie.

WaW Pierwsze wydanie angielskie, Wessel & Co (W & Co 6321), Londyn IX 1848, oparte na **Wf** z niewielkimi adiustacjami. Chopin nie brał udziału w jego powstaniu.

Wa = **WaC** i **WaW**.

Zasady redagowania tekstu nutowego

Za podstawę przyjmujemy **A** z uwzględnieniem Chopinowskich korekt **Wf**. Bierzymy też pod uwagę autentyczne naniesienia w egzemplarzach lekcyjnych (nie uwzględniamy niektórych wpisanych w **WfD** cyfr palcowania, nie odpowiadających krojem ani częstością występowania palcowaniom Chopinowskim).

s. 50

t. 1 pr.r. Wariant rozpoczęcia *Walca* pochodzi z **WfD**, w którym przy 1. nucie znajduje się dopisek „tr 4 mesures” („tryl 4 takty”). W niektórych późniejszych wydaniach zbiorowych dodano dowolnie znak **tr** nad 1. nutą wersji podstawowej, podanej przez nas w tekście głównym.

t. 19 i 91 l.r. Na podstawie dostępnej redakcji **WN** fotokopii **A** nie sposób stwierdzić, czy na 2. i 3. ćwierćnucie t. 19 (t. 91 oznaczony jest jedynie skrótowo jako powtórzenie t. 19) Chopin chciał mieć *as*, czy nie. **Wf** (→**Wn, Wa**) ma akordy *as*–*c*¹–*ges*¹, sztycharz mógł jednak pomylić ten takt z t. 17 (por. komentarz do t. 92). Kilka wersji, jakie w t. 11–12 i 19–20 ma akompaniament w **As, AI, AII** i **AIII**, oraz kreślenia w tych taktach w **A** świadczą o tym, że Chopin do końca poszukiwał wersji najrzęczniejszej brzmieniowo i pianistycznie. Nadanie t. 11 i 19 jednakowej postaci wydaje się uzasadnione ze względu na ekonomię dźwiękową i myślenie parami taktów (t. 17–18 i 19–20), toteż tę wersję podajemy jako główną.

t. 20 i 92 pr.r. Znak w **A** nad 3. ósemką nie jest całkiem czytelny — przypomina bardziej **tr** niż **vv**. W t. 20 **Wf** (→**Wa**) ma **vv**, a w **Wn** w ogóle brak ozdobnika, co może sugerować, że **vv** w **Wf** został wprowadzony w czasie ostatniej korekty. W t. 92 wszystkie wydania mają **tr** (oprócz **Wn2op**, gdzie znak ten usunięto). Przyjmujemy **vv** w obu taktach ze względu na: możliwość korekty **Wf** w t. 20, wyraźne mordenty w **AII** i **AIII** oraz praktykę wykonawczą — w tempie *molto vivace* oba znaki oznaczają mordent.

s. 51

t. 34 pr.r. Przed ostatnią ósemką **A** ma **♯**. Chopin usunął go w korekcie **Wf** (→**Wn, Wa**).

t. 36 (1. *volta*) pr.r. W **Wn2Des** i dalszych połączono dowolnie *f*² na 3. ćwierćnucie z następującym po nim *f*² w t. 21.

L.r. Na 3. ćwierćnucie taktu w **Wn1op** (→**Wn2op**) niepotrzebnie powtórzono sekstę *as*–*f*¹.

t. 36 (2. *volta*) Przed 3. ćwierćnutą **A** (→**Wf**) ma podwójną kreskę taktową i słowo *Fine*. Jest to pozostawione przez nieuwagę oznaczenie pierwotnego zakończenia *Walca*, w którym po t. 76 następowała powtórka t. 5–36.

Pr.r. W **Wn1op** (→**Wn2**) omyłkowo połączono łukiem *as*¹ na 3. ćwierćnucie z półnutą w t. 37.

t. 40–41 pr.r. W **Wn2** połączono dowolnie *f*² na przejściu taktów.

t. 41 l.r. Na 2. i 3. ćwierćnucie **A** i **Wn** mają akordy *as*–*c*¹–*ges*¹. Chopin usunął *c*¹ w ostatniej korekcie **Wf** (→**Wa**).

t. 46 l.r. W niektórych późniejszych wydaniach zbiorowych do 2. ćwierćnuty dodano dowolnie nutę *c*¹.

t. 50 l.r. Na początku taktu **A** i **Wn** mają *c*. Chopin zmienił je na *C* w ostatniej korekcie **Wf** (→**Wa**).

t. 50–51 pr.r. W **A** Chopin przeoczył $\sharp$ przed g^2 w t. 50 i $\flat$ przed ges^2 w t. 51. Adiustator **Wn1** dodał przed obiema nutami kasownikami, co poprawiono dopiero w **Wn4Des**. W ostatniej korekcie **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**) Chopin uzupełnił przeoczone znaki (właściwy tekst nie ulega tu żadnej wątpliwości także ze względu na zgodną wersję **AI**, **AII** i **AIII**).

s. 52 t. 69–72 pr.r. Podajemy notację tryli według **A** ($\rightarrow$ **Wf** $\rightarrow$ **Wa**; **Wn** ma pisownię z wężykami, jak **AI**). Można mieć wątpliwości co do znaczenia czterokrotnie powtórnego znaku tr . Oto jak zanotował Chopin ten fragment w pozostałych autografach:

Tak duża różnorodność przemawia raczej za tym, że wszystkie te pisownie znaczą to samo: ciągły tryl przez cztery takty.

t. 92 l.r. W **Wf** pierwsze 2 ćwierćnuty były pierwotnie takie jak w t. 90: es i $as-c^1-ges^1$. Tę pomyłkową wersję przedrukowano w **Wn**. W ostatniej korekcie **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**) Chopin przywrócił prawidłowy akompaniament (taki jak w **A**).

t. 93–95 pr.r. Wersja podana w odsyłaczu jest próbą interpretacji niejasnego dopisku Chopina w t. 93 w **WfS**. Przyjęliśmy, że Chopin chciał tu jako urozmaicenie wprowadzić pierwotną (zanotowaną w **As**) wersję t. 93 i 95.

s. 53 t. 120–121 pr.r. W **WfD** znajduje się tu nie całkiem czytelny dopisek słowny Chopina. Przypuszczalnie chodziło o doraźną wskazówkę lekcyjną, np. zwrócenie uwagi na rozszerzoną wersję biegnika w zakończeniu *Walca*: *ici octava* (?).

7. Walc cis op. 64 nr 2

Źródła

As Szkic całości *Walca* w pierwotnej redakcji (Bibliothèque de l'Opéra, Paryż).

AI Autograf nieostatecznej wersji, ofiarowany baronowej de Rothschild (Bibliothèque Nationale, Paryż).

A, Wf — jak w *Walcu Des* op. 64 nr 1.

WfD, WfS — jak w *Walcu Es* op. 18.

Wn1cis — pierwsze wydanie niemieckie tego *Walca*, Breitkopf & Härtel (7716), Lipsk XI 1847 (VIII 1849?), oparte na odbitce korektorskiej **Wf** przed wprowadzeniem przez Chopina ostatnich retuszów. Istnieją egzemplarze różniące się okładką.

Wn1op — pierwsze wydanie niemieckie całego op. 64, Breitkopf & Härtel (7721), Lipsk XI 1847, również oparte na odbitce korektorskiej **Wf** przed wprowadzeniem przez Chopina ostatnich retuszów.

Wn1 = **Wn1cis** i **Wn1op**. Obie postaci **Wn1** różnią się kilkoma szczegółami, co świadczy o niezależnym, równoczesnym ich przygotowaniu. Niewykluczone jest pobieźna korekta Chopinowska **Wn1**.

Wn2op — drugie wydanie niemieckie całego op. 64 (ta sama firma i numer), w którym wprowadzono szereg dowolnych zmian.

Wn3cis — drugie (trzecie?) wydanie niemieckie tego *Walca*, Breitkopf & Härtel (10097), 1861, w którym dokonano licznych dowolnych uzupełnień i zmian. **Wn3cis** odpowiada chronologicznie **Wn4Des**; redakcji **WN** nie udało się odnaleźć istniejącego być może egzemplarza odpowiadającego **Wn2Des**.

Wn = **Wn1**, **Wn2op** i **Wn3cis**.

Wac Najwcześniejsze wydanie angielskie, Cramer, Beale & Co^{ie} (4369), Londyn IV 1848. Powtarza ono z nieznacznymi zmianami tekst **Wf**. Według M. J. E. Browna (*Chopin: An Index of His Works in Chronological Order*, Nowy Jork 1972) było to wydanie pirackie.

Waw Pierwsze wydanie angielskie, Wessel & Co^o (W & Co^o 6322), Londyn IX 1848, oparte na **Wf** z niewielkimi adiustacjami. Chopin nie brał udziału w jego powstaniu.

Wa = **Wac** i **Waw**.

Zasady redagowania tekstu nutowego

Za podstawę przyjmujemy **A** z uwzględnieniem Chopinowskich korekt **Wf**. Bierzymy też pod uwagę autentyczne naniesienia w egzemplarzach lekcyjnych oraz mogące pochodzić od Chopina zmiany w **Wn1**.

s. 54 t. 19 i 147 l.r. Na 2. ćwierćnucie **A** ma — o ile można sądzić z dostępnej redakcji **WN** fotografii — tercję *gis-his*. Pozostałe źródła mają tu akord *dis-gis-his*. W tekście głównym podajemy wersję **A**, dającą gładzse połączenie z poprzednim taktem; Chopin zastosował podobny chwyt w t. 7.

t. 27–28, 29–30 i analog. pr.r. Tekst główny pochodzi z **A** ($\rightarrow$ **Wf** $\rightarrow$ **Wn,Wa**; w **Wn3cis** dodano łuk przetrzymujący *cis*² w t. 27–28), warianty — z **WfD**. Wcześniejsze źródła wskazują na wahania Chopina: **As** nie ma tu żadnych łuków, zaś **AI** ma łuk przetrzymujący *cis*² w t. 27–28 (łuk ten znajdował się także w **A**, gdzie jednak Chopin go skreślił). Por. *Komentarz wykonawczy*.

t. 31–32 pr.r. W analogii do t. 159–160 (patrz komentarz) w niektórych późniejszych wydaniach zbiorowych dodano dowolnie *gis*¹ uderzane na 3. ćwierćnucie t. 31.

t. 32 i 160 l.r. Na początku taktu **A** i **Wn** mają *cis*. Chopin zmienił je na *Cis* w ostatniej korekcie **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**).

s. 55 t. 33 i 161 Przy pierwszym pojawieniu się części figuracyjnej (t. 33) nie ma w źródłach określenia zmiany tempa. Przy jej ostatnim powrocie (w t. 161) **A** ($\rightarrow$ **Wf** $\rightarrow$ **Wa**) ma **più mosso**, którego brak jednak w **Wn**. Wydaje się nieprawdopodobne, by powtarzana trzy razy bez żadnych zmian tekstowych część miała być w intencji Chopina grana w różnych tempach. Ponieważ w **A** druga połowa *Walca* (od t. 97) zapisana jest skrótowo, niewykluczone, że Chopin machinalnie powtórzył w t. 161 określenie z t. 97 (tam potrzebne po **più lento** w t. 65). Brak określenia w **Wn** mógłby być wówczas rezultatem korekty Chopina. Dlatego w t. 161 podajemy **più mosso** w nawiasie. Por. *Komentarz wykonawczy*.

t. 34, 42 i analog. l.r. Wątpliwości budzi występowanie nut *cis*¹ na 2. i 3. ćwierćnucie. W tego typu sytuacjach ustalenie, czy położony na linii dodanej ewentualny wewnętrzny składnik akordu rzeczywiście w nim występuje, bywa w rękopisach Chopina bardzo trudne. W tym wypadku na dostępnej redakcji **WN** fotokopii **A** jest to niemożliwe. **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**) ma trójdźwięki w t. 42, 106, 162 i 170, a seksty w t. 34 i 98. **Wn1** zgadza się z **Wf** z wyjątkiem t. 106, gdzie ma seksty. Ponieważ powtórzenia tej części (t. 97–128 i 161–192) oznaczone są w **A** jedynie skrótowo jako powtórzenia t. 33–64, wersje t. 162 w **Wf** ($\rightarrow$ **Wn1,Wa**) i t. 106 w **Wn1** można z pewnością uznać za pomyłkowe (w **Wn2op** dokonano w tych taktach ujednolicających zmian). Pozostaje kwestia, czy odpowiadają intencji Chopina trójdźwięki w t. 42, 106 i 170. Przeciw tej tezie przemawiają:

- użycie przez Chopina w sąsiadujących taktach wyłącznie dwudźwięków,
- zgodne występowanie sekst w identycznych wysokościach t. 34, 50, 58 i analog.,
- zastąpienie w t. 40 akordów występujących w **AI** sektami w **A**, co świadczy o tendencji Chopina do upraszczania akompaniamentu,
- duże prawdopodobieństwo mylnego odczytania trójdźwięków przez sztycharza **Wf**. Dlatego podajemy seksty jako jedyny tekst (wersję tę ma także **Wn3cis**).

t. 45 i analog. I.r. Na 3. ćwierćnucie **A** i **Wn** mają kwartę $a-d^1$. W ostatniej korekcie **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**) Chopin dodał do niej a^1 (zmiany tej — w wyniku niedopatrzania Chopina lub sztycharza — nie wprowadzono jedynie w t. 189).

s. 56

t. 64–96 **A** i **Wn** notują tę część z 4 bemołami przy kluczu. W ostatniej korekcie **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**) Chopin wprowadził pisownię odpowiadającą tonacji tego fragmentu (z 5 bemołami).

t. 66–67, 70–71, 76–77 i 92–93 pr.r. Źródła wskazują na wahania Chopina co do powtarzania bądź przetrzymywania jednakowych dźwięków na przejściach taktów. **As**, **AI**, **A** ($\rightarrow$ **Wf** $\rightarrow$ **Wa**) i **WfS** nie mają łuków w tych miejscach. Odpowiednie łuki znajdują się w **Wn** (być może dodane przez Chopina w korekcie **Wn1**) i w **WfD** (wpisane jego ręką). W **Wn** znajdują się jeszcze łuki łączące des^3 w t. 75–76 i 91–92, jednak brak ich w **WfD** świadczy, że albo dodał je adiustator **Wn1**, albo Chopin z nich następnie zrezygnował. Dwa zachowane egzemplarze lekcyjne świadczą, że Chopin akceptował w wykonaniu uczniów obie możliwości. Jako główną podajemy więc występującą w podstawowych źródłach wersję z powtarzaniem i dźwiękami, w wariantach zaś wersję z łukami zanotowaną w **WfD**.

t. 71–72 I.r. W **A** ($\rightarrow$ **Wf** $\rightarrow$ **Wn1cis**,**Wa**) brak łuku przetrzymującego ges^1 . Chopin dopisał go w **WfS**. W **Wn1op** i **Wn2op** brak obu łuków w tym miejscu; **Wn3cis** ma poprawną wersję.

t. 76 I.r. Na początku taktu **A** i **Wn** mają ćwierćnutę ges . W ostatniej korekcie **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**) Chopin zmienił ją na wersję (przyjętą przez nas) z przetrzymanym akordem.

t. 81–82 pr.r. W **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**) brak znajdującego się w **A** łuku przetrzymującego f^2 . Łuk dodany został w **Wn**, być może przez Chopina.

t. 86 I.r. W niektórych późniejszych wydaniach zbiorowych dolną nutę 2. ćwierćnuty zmieniono dowolnie z h na b .

t. 87–88 I.r. W olbrzymiej większości późniejszych wydań zbiorowych dodano dowolnie łuki przetrzymujące c^1-ges^1 .

t. 92 Określenie *poco ritenuto* dodał Chopin w ostatniej korekcie **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**).

s. 57

t. 128 I.r. W **Wn3cis** do seksty na 2. ćwierćnucie dodano dowolnie cis^1 .

s. 58

t. 159–160 pr.r. Ćwierćnutę gis^1 uderzaną w t. 159 i przetrzymaną jako półnutę w t. 160 dodał Chopin w ostatniej korekcie **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**). Tego typu urozmaicenie kolejnych występów powtarzających się myśli muzycznych należało do ulubionych chwytów kompozytorskich Chopina.

8. Walc **As** op. 64 nr 3

Źródła

As Szkic całości *Walca* (Bibliothèque de l'Opéra, Paryż).

A, **Wf** Jak w *Walcu Des* op. 64 nr 1.

WfD Jak w *Walcu Es* op. 18.

Wn1As — pierwsze wydanie niemieckie tego *Walca*, Breitkopf & Härtel (7717), Lipsk XI 1847 (VIII 1849?), oparte na odbitce korektorskiej **Wf** przed wprowadzeniem przez Chopina ostatnich retuszów. Istnieją egzemplarze różniące się okładką.

Wn1op — pierwsze wydanie niemieckie całego op. 64, Breitkopf & Härtel (7721), Lipsk XI 1847, również oparte na odbitce korektorskiej **Wf** przed wprowadzeniem przez Chopina ostatnich retuszów.

Wn1 = **Wn1As** i **Wn1op**. Obie postaci **Wn1** różnią się kilkoma szczegółami, co świadczy o niezależnym, równoczesnym ich przygotowywaniu. Chopin najprawdopodobniej przejrzał **Wn1**, wprowadzając dwie drobne zmiany.

Wn2op — drugie wydanie niemieckie całego op. 64 (ta sama firma i numer), w którym wprowadzono szereg dowolnych zmian.

Wn3As — drugie (trzecie?) wydanie niemieckie tego *Walca*, Breitkopf & Härtel (10098), 1861, w którym dokonano licznych dowolnych uzupełnień i zmian. **Wn3As** odpowiada chronologicznie **Wn4Des**; redakcji **WN** nie udało się odnaleźć istniejącego być może egzemplarza odpowiadającego **Wn2Des**.

Wn = **Wn1**, **Wn2op** i **Wn3As**.

Wa Pierwsze wydanie angielskie, Wessel & Co (*W & Co* 6323), Londyn IX 1848, oparte na **Wf** z niewielkimi adiustacjami. Chopin nie brał udziału w jego powstaniu.

Zasady redagowania tekstu nutowego

Za podstawę przyjmujemy **A** z uwzględnieniem Chopinowskich korekt **Wf** i **Wn1**. Bierzymy też pod uwagę autentyczne naniesienia w egzemplarzu lekcyjnym.

s. 61

t. 49 pr.r. Czteroósemkowy motyw ma w **A** postać $f^1-g^1-g^1-d^1$. Chopin skorygował go zarówno w **Wf**, jak i — najprawdopodobniej — w **Wn1**, jednak w każdym z nich inaczej. Podajemy obie te wersje: wersję **Wn** w tekście głównym, wersję **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**) — w wariantcie.

s. 62

t. 57–60 pr.r. Przed 2. ósemką t. 57 **A** ma $\flat$. Oznacza to — mimo przeoczenia odpowiednich kasowników w t. 58–59 — że w całym czterotaktcie Chopin słyszał d^2 . Za pośrednictwem odbitki korektorskiej **Wf** wersja ta przeszła do **Wn**, gdzie uzupełniono brakujące kasowniki. Korygując **Wf** po raz drugi, Chopin zmienił $\flat$ w t. 57 na $\natural$, obniżając tym samym najwyższe dźwięki w t. 57–60 na des^2 . Wprowadzona w **Wn**, najprawdopodobniej Chopinowska zmiana partii I.r. w t. 60 (patrz niżej) pozwala przypuszczać, że i dodane w t. 58–59 kasowniki mogą pochodzić od Chopina. Dlatego w tekście głównym podajemy wersję **Wn**, a wersję **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**) w wariantcie.

t. 60 I.r. Ostatnim akordem w **A** ($\rightarrow$ **Wf** $\rightarrow$ **Wa**) jest $ges-a-es^1$ (nasz wariant). W korekcie **Wn1** został on zmieniony — zapewne przez Chopina — na $a-es^1-f^1$.

t. 61–62 I.r. W **Wn3As** z akordów usunięto dowolnie nuty f^1 .

t. 75–76 I.r. W **Wn** przeoczono łuk przetrzymujący c .

t. 76–77 pr.r. Półnuty g^1 nie są w **A** połączone łukiem. Występujący w **Wf** ($\rightarrow$ **Wn**,**Wa**) łuk najprawdopodobniej jest wynikiem pomyłki sztycharza. O tym, że intencją Chopina było powtórzenie g^1 w t. 77, świadczy dodatkowo łuk-tenuto nad tym dźwiękiem.

s. 63

t. 97–98, 101–102 i 105–106 pr.r. W niektórych późniejszych wydaniach zbiorowych (w t. 97–98 już w **Wn2op**) dodano dowolnie łuki przetrzymujące akordy na przejściu taktów.

t. 107 pr.r. W 1. akordzie w niektórych późniejszych wydaniach zbiorowych zmieniono dowolnie dolny dźwięk z f^1 na ges^1 .

t. 109 Określenie *sostenuto* dodał Chopin w ostatniej korekcie **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**).

t. 109–110 i 125–126 pr.r. W **A** brak łuków przetrzymujących es^1 . Chopin dodał je w korekcie **Wf** ($\rightarrow$ **Wn**,**Wa**).

s. 64

t. 143–144 pr.r. Przed 6. ósemką t. 143 i 4. ósemką t. 144 w **A** brak kasowników. O przeoczeniu Chopina świadczy obecność kasowników w **As** i uzupełnienie ich w ostatniej korekcie **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**). W **Wn** dodano tylko $\flat$ podwyższający des^2 na d^2 w t. 144.

s. 65

t. 152 I.r. W niektórych późniejszych wydaniach zbiorowych uzupełniono dowolnie 2. i 3. ćwierćnutę na wzór t. 150.

t. 160–164 I.r. **A** i **Wn** mają następujący akompaniament:

W ostatniej korekcie **Wf** ($\rightarrow$ **Wa**) Chopin usunął niektóre nuty, tworząc wewnętrzną linię melodyczną: $g-des^1-c^1-as$ — itd.

Jan Ekier
Paweł Kamiński